

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ГРУПОВА ВЗАЄМОДІЯ» ЯК СОЦІАЛЬНОЇ, ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Останнім часом поступово зростає кількість дослідників з питань використання групової навчальної діяльності як засобу підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх викладачів. Водночас мало уваги приділяється питанням готовності студентів до групового навчання, недостатньо використовуються механізми формування групової взаємодії. На нашу думку, це пов'язано з тим, що досі питання формування та забезпечення ефективної взаємодії традиційно розробляється у межах соціальної психології. У педагогіці категорія взаємодії поступово набуває статусу загально педагогічної, а підготовка педагогів до взаємодії з тими, хто навчається, визнається одним з найважливіших завдань їх професійної освіти. Водночас, групова взаємодія виступає предметом педагогічних досліджень дуже рідко. А саме поняття «групова взаємодія» часто ототожнюється з поняттям «групової навчальної діяльності».

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... На сьогодні особливо інтенсивно розробляються питання підготовки педагогів до діалогічної, суб'єкт-суб'єктної, педагогічної, міжособистісної, інтерактивної взаємодії з учнями (О. М. Легун, Е. А. Унтілова, Ю. О. Костюшко, В. А. Терещенко, О. В. Матвієнко, Н. В. Якса).

Дослідниками визначаються різні види педагогічної взаємодії, розглядається структура та рівні готовності педагогів до взаємодії різних видів, пропонуються форми і методи формування цієї готовності, серед яких переважають тренінгові методики навчання.

Російські дослідники пропонують використовувати групову взаємодію студентів для підвищення ефективності професійної підготовки у вищій школі. Так, Т. Ю. Круковська досліджує готовність студентів до групової взаємодії у процесі вирішення навчальних загально технічних задач [3]. В. М. Гришин займається питаннями організації самостійної роботи студентів у процесі групової взаємодії [2]. Г. І. Шаповал вивчає проблему активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів ВНЗ на основі групової взаємодії [15]. Водночас у цих роботах практично відсутнє чітке визначення цього поняття, групова взаємодія використовується як засіб підвищення ефективності навчання і окремо не розглядається.

В Україні спеціальні дослідження групової взаємодії та її використання при підготовці майбутніх педагогів поки що відсутні.

Саме тому, ми обрали групову взаємодію предметом нашого дослідження.

Формулювання цілей статті... Мета даної статті полягала в прагненні розкрити сутність поняття групової взаємодії як соціологічної, психологічної та педагогічної категорії.

Виклад основного матеріалу дослідження... Як вже було зазначено вище, поняття «взаємодія» вже протягом тривалого часу розглядається у багатьох науках, таких як філософія, соціологія, психологія.

З філософської точки зору, взаємодія розглядається як універсальна властивість усього існуючого світу речей і явищ в їх взаємній зміні, впливові одного на інших [13, с. 77-78]. У суспільстві взаємодія – це система зв'язків і взаємодій між індивідами, соціальними групами, сукупність усіх соціальних відносин [14, с. 72].

У соціології взаємодія розглядається в контексті аналізу соціальних зв'язків. Відомий польський соціолог Я. Щепанський розглядає «соціальний зв'язок як організовану систему відносин, інститутів і засобів соціального контролю, що згуртовує індивіди, підгрупи та інші складові елементи в функціональне ціле, здатне до зберігання і розвитку» [16, с. 113]. В процесі формування соціальних зв'язків люди, прагнучи до задоволення своїх потреб, вступають в контакти, взаємодії і стійкі відносини. При цьому виділяються кілька стадій контактів: просторовий, коли здійснюється стикання людей у просторі і часі, і в результаті взаємного спостереження встановлюється факт володіння одного з партнерів якимись рисами і особливостями, що можуть зацікавити іншого; психологічний, що полягає у появі зацікавленості цими особливостями і готовності до її виказування (визнання цінності певних речей чи властивостей, якими володіє партнер); соціальний, в ході якого відбувається обмін між людьми певними цінностями. Саме на етапі соціального контакту з'являється перша взаємодія між людьми: «соціальний контакт – це певна система, в яку входять щонайменше дві особи, якась цінність, яка стає основою контакту, якісь взаємодії, що стосуються цієї цінності». Відповідно автором надається таке тлумачення цього терміну: «Взаємодія – це систематичне, постійне здійснення дій, що має на меті викликати відповідну реакцію з боку партнера, це вплив і на самого партнера, при чому реакція, що викликається, викликає у свою чергу реакцію того, хто впливає». Партнерами з взаємодії можуть бути як окремі індивіди, так і їх угруповання: «взаємодія – це система дій принаймні двох осіб, чи двох спільнот, або ж індивіда і спільноти». Автор наголошує на необхідності розрізнення поняття «взаємодія» від поняття «соціальна дія», яка є однобічною «дією одного індивіду з метою викликати зміни в установках, прагненнях, функціях іншого індивіда [16, с. 83]. Отже, автор підкреслює таку особливість взаємодії як взаємний вплив: «взаємодії – це взаємно пов'язані системи дій, між якими виникає причинна залежність» [16, с. 88].

За рахунок взаємодій між людьми виникають певні стійкі соціальні відносини.

У психології соціальна взаємодія розглядається по-різному. В. В. Москаленко зазначає, що «взаємодію можна розглядати в двох аспектах. Перший аспект – це розглядання взаємодії як контакту двох або більше осіб, що має своїм результатом взаємні зміни їх поведінки, діяльності, стосунків, установок. Другий аспект – це розглядання взаємодії як взаємно зумовлених індивідуальних дій, що пов'язані циклічною причинною залежністю. В цьому аспекті поняття «взаємодія» використовується для визначення способу реалізації спільної діяльності, мета якої зумовлює взаємне узгодження індивідуальних дій, розподіл і кооперацію функцій» [6, с. 444].

У психології спілкування взаємодія розглядається як одна з сторін процесу спілкування, яка у різних джерелах зветься по-різному. «Інтерактивна сторона спілкування – це та його сторона, яка фіксує не тільки обмін інформацією, а й організацію сумісних дій, які дозволяють реалізувати деяку загальну для партнерів діяльність» [14, с. 72]. «Міжособистісна взаємодія – інструментально-технологічна сторона спілкування; взаємні дії учасників спілкування, спрямовані на співвіднесення цілей кожної з його сторін і організацію їх досягнення у процесі спілкування» [4, с. 100].

Б.Ф. Ломов, розглядає взаємодію як головну ознаку, найсуттєвішу особливість спільної діяльності, зокрема, й групової. «Під взаємодією розуміється така система дій учасників діяльності, за якій дії однієї особи або групи осіб обумовлюють певні дії інших, в свою чергу, викликають певні дії перших осіб» [5].

Відмінними ознаками спільної діяльності, за Ю.П. Платоновом [10], є:

- просторова і часова співприсутність учасників, що створює можливість особистого (безпосереднього) контакту, у тому числі, інтеракції як обміну діями, комунікації як обміну інформацією і взаємної перцепції;
- наявність спільної мети – передбачуваного результату спільної діяльності, що відповідає інтересам усіх, і сприяє реалізації потреб кожного з включених в неї індивідів;
- наявність органів організації та керівництва (включаючи планування, контроль, корекцію і координацію загальних і конкретних дій, створення організаційно-технологічних передумов спільної діяльності);
- розподіл загального процесу спільної діяльності між учасниками, зумовлене характером цілі, засобами і умовами її досягнення, складом і рівнем кваліфікації виконавців.

С.Л. Рубінштейн виділяє процесуальний і змістовний характер діяльності [7], вважаючи, що будь-яка спільна діяльність може бути розглянутою з точки зору її структурних і динамічних (процесуальних) складових. Взаємодія, детермінована діяльністю, реалізується в групових процесах, приймаючи конкретні форми. Тобто соціально-психологічні процеси за суттю являють собою різні види взаємодії учасників спільної діяльності.

Таким чином, в психології соціальна взаємодія розглядається як сторона людського спілкування та атрибут (неодмінна складова) спільної діяльності, її процесуальна характеристика, що тлумачиться як система взаємообумовлених дій між окремими особами чи групами, спрямованих на реалізацію спільної діяльності.

Загалом дослідниками в галузі соціології і психології на сьогодні здійснене досить повне і всебічне розкриття поняття соціальної взаємодії, запропоновано низку теорій його функціонування, розглянуто його структуру, ознаки та механізми реалізації, виділені типи взаємодії та етапи її розвитку, а також досліджено вплив психологічних властивостей учасників взаємодії на успішність їх спільної діяльності.

О.В. Гончар, здійснивши аналіз значення поняття «взаємодія» в українській, російській та англійській мовах, доходить до висновку, що загальним для цих понять є «вплив, спільна дія, обмін інформацією». Відповідно автор вважає що поняття взаємодії є основним у розгляді багатьох інших понять, що використовуються на сьогодні у педагогічних джерелах: «навчання, вплив, співробітництво, інтеракція, спілкування або комунікація, в тому числі маніпулювання, є видами педагогічної взаємодії, стимулами розвитку особистості» [1]. Ми розділяємо думку автора щодо розуміння взаємодії як базової педагогічної категорії.

У психологічних та педагогічних джерелах поняття соціальної, міжособистісної, групової і міжгрупової взаємодії інколи використовуються як синоніми. На наш погляд, слід розвести ці поняття.

Найбільш широким, на наш погляд, є поняття соціальної взаємодії, яке вказує на видову ознаку – взаємодію, що відбувається в соціальних системах, тобто спільнотах людей. Іншим видам взаємодії, у тому числі груповій, притаманні всі її основні характеристики.

Під міжособистісною взаємодією, на наш погляд, слід розуміти соціальну взаємодію між окремими особами (особистостями) безвідносно до певних соціальних систем (як в середині певних спільнот чи груп, так і за їх межами). Прикладом такого тлумачення є визначення поняття «міжособистісна взаємодія» як системи взаємообумовлених індивідуальних дій, пов'язаних циклічною причинною залежністю, при якій поведінка кожного з учасників є одночасно і стимулом, і реакцією на поведінку решти [11, с. 52]. Акцент слід зробити на слові «індивідуальні дії», тобто дії окремих осіб, індивідів.

Групову взаємодію доцільно тлумачити як соціальну взаємодію, яка розглядається в контексті приналежності людей до певних реальних соціальних груп, тобто груп які реально існують в суспільстві. При цьому можна включати до розгляду як взаємодію між окремими індивідами та їх угрупованнями в середині групи

(внутрішньогрупова взаємодія), так і за її межами (міжгрупова взаємодія). Контакти між учасниками групи мають бути не тільки просторовими і психологічними, а й соціальними, що означає постійний і систематичний обмін соціальними діями, наявність стійких соціальних відносин. Вищою формою таких відносин виступає групова діяльність між учасниками однієї групи чи кількох груп.

Отже, групова взаємодія виступає, з одного боку, характеристикою соціальної групи, що зумовлена рівнем її розвитку; з іншого – атрибутом, процесуальною стороною групової діяльності.

Здійснений аналіз дозволяє нам надати визначення поняття групової взаємодії, що поєднує педагогічне, соціологічне та психологічне розуміння сутності цього поняття. Групова взаємодія – це атрибутивна ознака групової діяльності, її процесуальна сторона, система безпосередніх, взаємообумовлених дій учасників певної реальної соціальної групи, спрямованих на реалізацію цілей групової діяльності.

Як виду соціальної взаємодії груповій взаємодії притаманні аналогічні ознаки: предметність (наявність спільної, групової мети), ситуативність (регламентованість певними обставинами, тривалість, інтенсивність, норми та впливи взаємодії), рефлексивність (багатозначність) та експлікованість (можливість спостереження конкретних дій суб'єктів взаємодії).

Групову взаємодію можна розглядати як систему взаємопов'язаних компонентів. Аналіз поглядів різних дослідників на структуру соціальної взаємодії дозволяє виділити такі її компоненти:

- 1) особистісно-суб'єктний – учасники взаємодії (індивіди та їх угруповання) з їх індивідуально- та соціально-психологічними властивостями, що виступають суб'єктами та об'єктами взаємодії;
- 2) мотиваційний – потреби, інтереси, мотиви, установки та цілі учасників взаємодії;
- 3) організаційно-діяльнісний – взаємоспрямовані дії, що здійснюються у певній спосіб, з використанням певних методів, форм та засобів;
- 4) ситуативний – зовнішнє оточення діючих осіб, соціальна ситуація взаємодії, що включає ролі, правила і норми взаємодії;
- 5) результативний – взаємні реакції та подальші зміни в суб'єктах взаємодії.

Основними механізмами формування групової взаємодії є взаєморозуміння, координація та узгодження між її учасниками, які співвідносяться з основними, відносно самостійними сферами спілкування: когнітивною (її зміст складають знання-відомості партнерів один про одного); інструментальною (яка включає в себе вміння та навички, якими оволодівають партнери, використовуванні ними стратегії і стилі здійснення діяльності) і мотиваційно-потребнісною (цікавість партнерів один до одного).

Основними типами групової взаємодії є кооперація (співробітництво) та конкуренція (суперництво).

У контексті нашого дослідження ми розглядаємо групову взаємодію як умову ефективної професійної підготовки майбутніх викладачів економіки. Вважаємо, що при підготовці майбутніх викладачів економіки слід активно використовувати групову навчальну діяльність, забезпечуючи паралельно формування групової взаємодії студентів. На перших етапах особливу увагу слід приділяти оволодінню студентами загальними механізмами групової взаємодії, забезпечуючи взаєморозуміння учасників та узгодження їх інтересів і потреб у спільній діяльності, допомагати у координації їх взаємних дій. На цьому етапі дуже важливо постійно варіювати умови групової взаємодії, створювати групи змінного складу для вирішення відносно простих групових завдань, оскільки це привчить студентів більше цінувати ділові стосунки, абстрагуватися від емоційних складових взаємодії, пристосовуватись до учасників з різними психологічними особливостями. На подальших етапах можна здійснювати все більше ускладнення групових завдань, створюючи групи постійного складу. Також на перших етапах доцільнішим буде випадковий розподіл учасників на команди та за ролями, за якого порушується звичайна соціально-психологічна структура групи, зменшується вага емоційних стосунків. Важливим є поступове привчання студентів до стратегії кооперації, коли всі разом працюють над досягненням спільного результату. При підготовці викладачів цікавою формою групової взаємодії може виступати взаємонавчання, коли студенти у складі малих груп вчаться здійснювати викладацьку діяльність, розподіляючи між собою окремі функції викладацької діяльності.

Висновки... Таким чином, здійснений аналіз дозволяє дійти висновку, що розгляд групової взаємодії як загально педагогічної категорії можливий і необхідний. Вважаємо за необхідне розробляти дидактичні стратегії використання групової взаємодії для підвищення ефективності навчальної діяльності студентів взагалі і майбутніх викладачів економіки зокрема. Високий рівень сформованості групової взаємодії дає можливість будувати навчальний процес на принципах співробітництва і співтворчості між суб'єктами навчального процесу. Процес формування групової взаємодії як умови ефективної професійної підготовки майбутніх викладачів економіки та можливості використання педагогічних технологій, які побудовані на груповій взаємодії буде розглянутий нами у подальших публікаціях.

Література

1. Гончар О. В. Сутність дефініції «педагогічна взаємодія» в науково-педагогічній теорії України / О. В. Гончар // Теорія та методика навчання та виховання : зб. наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім.Г.С.Сковороди ; [редкол. : А.В.Троцько та ін.]. – Вип. 22. – Х. : [б. в.], 2008.– С. 32-38.
2. Гришин В. Н. Организация самостоятельной работы студентов в процессе группового взаимодействия : автореф. дис. ...

- канд. пед. наук : 13.00.01 / В. Н. Гришин ; Елецк. гос. пед. ин-т. – Елец, 2000. – 16 с.
3. Круковская Т. Ю. Формирование готовности студентов к групповому взаимодействию в процессе решения учебных общетехнических задач : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Т. Ю. Круковская. – Барнаул, 2006. – 23 с.
 4. Куницына В. Н. Межличностное общение : учеб. для вузов / В. Н. Куницына, Н. В. Казаринова, В. М. Погольша. – СПб. : Изд-во : Питер, 2006. – 544 с.
 5. Ломов Б. Ф. Активная и социальная регуляция поведения индивида / Б. Ф. Ломов // Психологические проблемы социальной регуляции поведения. – М. : Наука, 1976. – С. 64-93.
 6. Москаленко В. В. Соціальна психологія : підручник / В. В. Москаленко. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 624 с.
 7. Мышление : процесс, деятельность, общение. – М. : Наука, 1982. – 176 с.
 8. Обозов Н. Н. Модель регуляции совместной деятельности / Н. Н. Обозов // Социальная психология. – Л. : 1979. – С. 125-139.
 9. Основы инженерной психологии / под ред. Б. Ф. Ломова. – М. : Высш. шк., 1986. – 448 с.
 10. Платонов К. К. Психология : учеб. пособ. для повышения квалификации инж.-пед. работников / К. К. Платонов, Г. Г. Голубев. – М. : Высшая школа, 1977. – 247 с.
 11. Психология. Словарь / [под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского]. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.
 12. Савчин М. В. Особливості міжособистісної взаємодії суб'єктів навчання [Електронний ресурс] / М. В. Савчин // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2012. – № 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Vnadsps/2012_1/12smvvsn.pdf. – Заголовок з екрана.
 13. Філософський енциклопедичний словник. – К. : Арабіс, 2002. – 744 с.
 14. Філоненко М. М. Психологія спілкування : підручник / М. М. Філоненко. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 224 с.
 15. Шаповал А. И. Активизация учебно-познавательной деятельности студентов вузов на основе группового взаимодействия : автореферат дис. ... кандидата педагогических наук : 13.00.08 / А. И. Шаповал. – Магнитогорск, 2005. – 23 с.
 16. Щепанский Я. Элементарные понятия социологии / Я. Щепанский. – М. : Прогресс, 1969. – 248 с.

Анотація

У статті розглядається проблема тлумачення групової взаємодії як загально педагогічної категорії. Здійснюється аналіз поняття «взаємодія» як філософської, психологічної та соціологічної категорії. Вказано на відмінності понять соціальної, групової та міжособистісної взаємодії. Надано робоче визначення поняття «групової взаємодії», що поєднує педагогічне, соціологічне та психологічне розуміння сутності цієї категорії.

Аннотация

В статье рассматривается проблема толкования группового взаимодействия как обще педагогической категории. Осуществляется анализ понятия «взаимодействие» как философской, психологической и социологической категории. Указано на отличие понятий социального, группового и межличностного взаимодействия. Предоставлено рабочее определение понятия «групповое взаимодействие», которое объединяет педагогическое, социологическое, психологическое понимание сущности этой категории.

Summary

The article focuses on the problem of interpretation of group interaction as general pedagogical category. Is accomplished analysis of the concept of "interaction" as a philosophical, psychological and sociological category. Is pointed out to the difference between the concepts of social, group and interpersonal interaction. Is offered the working definition of "group interaction", which combines pedagogical, sociological, psychological understanding of the content of this category.

Ключові слова: взаємодія, соціальна взаємодія, групова взаємодія, міжособистісна взаємодія.

Ключевые слова: взаимодействие, социальное взаимодействие, групповое взаимодействие, межличностное взаимодействие.

Key words: interaction, social interaction, group interaction, interpersonal interaction.

Подано до редакції 14.03.13.

Рекомендовано до друку докт. пед. наук, доц. Артюшиною М. В.

УДК 378.637.016

©2013

Сегеда Н. А.

ОСОБИСТІСНЕ ЗРОСТАННЯ ЯК КРИТЕРІЙ ЛЮДИНОМІРНОСТІ ОСВІТЬОГО СЕРЕДОВИЩА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТЬОГО ПЕДАГОГА

Постановка проблеми у загальному вигляді... Новий, властивий для XXI століття смисл універсуму – це людина у розмаїтті виявів життєтворчості. Ключовим питанням в педагогічній освіті стає людиноцетризм, який зумовлює пошуки ефективних шляхів актуалізації її гуманітарної, екологічної і педагогічної адекватності. У доповіді ЮНЕСКО з “Моніторингу освіти для всіх” (2008р.) забезпечення єдиних умов для успішного професійного зростання педагогів проголошено пріоритетною кадровою політикою, адже до 2015 року людству будуть потрібні понад 18 мільйонів представників педагогічної професії. Світові освітні тенденції знаходять відбиття у змісті “Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті”, Закону України “Про вищу освіту”, Державної національної програми “Освіта-XXI ст.”, Концепції розвитку післядипломної освіти України, Концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський простір (2004р.).